

UDK: 821.512.133.09-31

Gulbahor BEKTASHEVA,
KUAF katta o'qituvchisi, PhD

APDI professori, filologiya fanlari doktori M.Tojiboyeva taqrizi asosida

BEGALI QOSIMOV TADQIQOTLARIDA BIOGRAFIK VA SOTSIOLOGIK METOD TALQINI

Annotatsiya

Ushbu maqolada Jadidshunos olim Begali Qosimovni tadqiqotlaridagi muhim masalalardan biri, jadidlar ijodini o'rganishda biografik va sotsiologik metodlardan unumli foydalanganligi masalasi ochib berilgan. Olimning jadidshunoslik maktabini yaratgan yirik adabiyotshunos sifatidagi qirralariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, biografik metod, kontekst, muallif biografiyasi, badiiy asar, psixogenetik unsur, ilmiy konsepsiya, adabiy va ijtimoiy biografiya, sotsiologik metod, ijtimoiylik.

ОБЪЯСНЕНИЕ БИОГРАФИЧЕСКИХ И СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В ИССЛЕДОВАНИИ БЕГАЛИ КАСИМОВА

Аннотация

В данной статье рассматривается один из важных вопросов в исследовании творчества джадида Бегали Касимова — вопрос эффективного использования биографических и социологических методов при изучении его творчества. Особое внимание уделяется аспектам ученого как крупного литературоведа, создавшего джадидскую школу.

Ключевые слова: Джадидизм, биографический метод, контекст, биография автора, произведение искусства, психогенетический элемент, научная концепция, литературно-социальная биография, социологический метод, социальность.

EXPLANATION OF BIOGRAPHICAL AND SOCIOLOGICAL METHODS IN THE RESEARCH OF BEGALI QASIMOV

Annotation

This article reveals one of the important issues in the research of the Jadid scholar Begali Qasimov, the issue of the effective use of biographical and sociological methods in the study of the Jadids' work. Special attention is paid to the aspects of the scientist as a major literary scholar who created the Jadid school.

Key words: Jadidism, biographical method, context, author's biography, work of art, psychogenetic element, scientific concept, literary and social biography, sociological method, sociality.

Kirish. Munaqqidning jadid adabiyoti namunalarini tekshirish jarayonida biografik metodga murojaat qilgan o'rinlar ham talaygina. Birgina, Siddiqiy Ajziy hayoti va adabiy faoliyatini tahlil etishda mazkur metodga o'ndan ortiq marta murojaat etganini ko'rish mumkin. Biografik metodda, odatda, ijodkorning hayot yo'li, shaxsiyati ochib beriladi. Shu orqali yozuvchi ijod qilgan badiiy asarini idrok qilish, tahlillash va baholash usuliga erishiladi. Biografik metod "badiiy asarni muallifning hayot yo'li kontekstida o'rganishni nazarda tutadi. Badiiy asarda ijodkor shaxsiyati akslanadi, shunday ekan, uning ko'p qirralari muallif biografiyasi kontekstida anglashiladi"[1]. Ijodkor qaysi mavzuda qalam tebratmasin (hatto u tarixiy asar bo'lsa ham) beixtiyor, o'zi sezib-sezmagan holda o'z hayotida yuz bergan, o'z boshidan o'tkazgan voqealarni obrazlar tasviriga singdirib yuboradi. J.Sviftning "Gulliverning sayohatlari", V.Gyugoning "O'n besh yoshli kapitan" kabi fantastik asarlarda ham raqamlar bilan bog'liq o'rinlar mualliflar hayoti bilan bevosita bog'liq ekani jahon adabiyotshunoslari tomonidan aniqlangan. B.Qosimovning jadidlar faoliyatiga bag'ishlangan deyarli barcha tadqiqotlarida aynan biografik metoddan o'rinli foydalangan.

Adabiyotlar tahlili. A.Rasulov "Tanqid, talqin va baholash" kitobida: "Badiiy asar – xoh u lirik, xoh nasr, xoh drama bo'lsin – yozuvchining ijodi mahsuli. Farzand ota-onaga o'xshamasligi mumkin emas. Badiiy asar talqin, tahlil qilinganda, tabiiyki, yozuvchining ruhiy holati, kayfiyati

hisobga olinadi. Adabiyotshunoslikda badiiy asarni talqin etishda yozuvchi ruhiyati, kayfiyati – holatini o'rganuvchi soha bor. Uni biografik metod yoxud badiiy asarga yozuvchi holati nuqtai nazaridan yondashish deyiladi"[2], -deya haqli fikrlarni o'rtaga tashlagan edi. B.Qosimov ham qaysi jadid ijodkor shaxsi va ijodiga yondashmasin shoirning tarjimai holi, adabiy-ijtimoiy muhit, iste'dod qirralari, individualligi, uslubi kabi faktorlarga yetakchi omil sifatida qaraydi.

B.Qosimov har bir ijodkor yashagan davrning shart-sharoiti, adabiy qonuniyatlarini chuqur o'rgangan olim sifatida adibning ichki sezimlari, asarlarining bag'riga singgan, tag zamiriga yashiringan hayot haqiqatini angelaydi va uni o'quvchiga yetkaza oladi. V.Jirmunskiy "Adabiyotshunoslikka kirish" kitobida: "...yozuvchining shaxsiy, ijtimoiy, adabiy biografiyasi va adabiy estetik qarashlarini bir butunlikda tadqiq etish" kerakligini qayd etadi. B.Qosimov ham aynan shu yo'lni ma'qul topadi, ya'ni ijodkorning hayoti va ijodini "bir butunlikda" o'rgandi[3], ularning tarjimai holini tiklashda xotiralar, yozishma-maktublar, va albatta, ijodiy merosidan birlamchi manba sifatida foydalanadi. Lekin shuni ham ta'kidlash o'rinliki, olim huda-behudaga adiblarning asarlaridan biografik usurni qidirmaydi, asossiz bo'rtirilgan ma'lumotlardan saqlanadi.

Olim birgina "Karvonboshi" maqolasining tahlili orqali Mahmudxo'ja Behbudiyning "Turkiston jadidlarining otasi" degan nomga nechog'lik loyiq ekanini, zamonasining sog'lom

fikrli ziyolisi bo'lganini, ham diniy, ham dunyoviy jihatdan puxta bilimga ega ekani, mol-dunyo va boylik orttirish yoki amal orqasidan quvmaganini, aksincha, Turkiston hurriyati va millat ma'rifati uchun barcha imkoniyatlarni sarf etganini ko'rsatib beradi.

Siddiqiy Ajziy haqida olim keltirgan biografik materiallar, uning asarlari yaratilishiga turki bo'lgan omillar shoir asarlarida ifodalangan g'oyalar mohiyatini anglashga yordam beradi. Masalan, Siddiqiyning biografiyasi bilan tanishgan o'quvchi uchun uning "Anjumani arvo" ("Ruhlar yig'ini"), "Mir'oti ibrat" ("Ibrat oynasi") asarlarida ilgari surilgan g'oyalar oson tushuniladi. Shoimning jadid sifatida Halvoyida maktab ochishi, bu maktabning ovozi atrofga yoyilishi, darslarning asosiy qismi rus tilida o'tkazilishi, mustamlaka millatning ma'rifati bo'lishga intilishi hukumat vakillariga ma'qul kelmasligi, hatto, asarlarning Turkistonda chop etilishiga qarshiliklar qilinishi haqidagi ma'lumotlar uning bitiklarini teranroq anglashga yordam beradi. Olimning tadqiqotlarida bayon qilinishicha, Ajziy "Mir'oti ibrat"ni do'stlari ko'magida Tiflisda bostiradi. Unda shoir xayolan o'z orzusidagi Samarqandni ozod, obod, farovon, ilm-fan samaralaridan muzayyan holatda tasvirlab beradi, davr yangiliklari bo'lgan televideniye, telefon, tramvay, avtomobillar, tosh imoratlar, elektr bilan yoritadigan qandillar haqida jo'shib yozadi. Asar xotimasida "Ilm-fan, davlat, til, qonun – bularsiz hech bir millatning istiqboli yo'q. Bu to'rt narsani qo'lga kiritmagan millat halokatga mahkumdir" deya o'zining el-yurt ravnaqi yo'lida ijod qiluvchi shoir ekanligini ta'kidlaydi.

Muhokama. B.Qosimov tadqiq obyektiga ilmiy yondashuvda ijodkorning adabiy va ijtimoiy biografiyasini mushtarak tarzda o'rganadi. Chunki adabiyotshunosning tahlillaridan anglashiladiki, adiblarning shaxs sifatidagi xususiyatlari ijtimoiy konsepsiyalarida namoyon bo'ladi va bu esa, albatta, asarlari bag'riga singdiriladi.

Biografik metodning ijtimoiy muhitdagi muayyan o'zgarishlar ta'sirida yuzaga kelishi tadqiqotchining ijtimoiy-falsafiy tafakkuri teran bo'lishini taqozo etar ekan, Begali Qosimovning olim sifatidagi pozitsiyasini belgilashda uning faylasuf, tarixchi, sotsiolog tadqiqotchi ham ekani namoyon bo'ladi. Asl adabiyotshunos sifatida B.Qosimov ham mustaqillikkacha bo'lgan davr va keyingi yillarda yaratgan tadqiqotlarida jadidlar hayoti va ijodini yoritishda ijtimoiy hayot haqiqatlarini ro'yi rost ochib berishga harakat qildi. Sovet davrida jadid adabiyoti namunalariga "inqilobiy adabiyot" deya yondashgan bo'lsa ham, jadidlarning asl tilagi, ifoda etmoqchi bo'lgan hurlik g'oyalarini teran mushohada etdi.

Adabiyotshunoslikda biografik metodning asoschisi deb e'tirof etilgan Sharl Ogyusten Sent-Buyov tomonidan o'z davri ilmiy doirasi uchun yangilik sifatida taqdim etilgan biografik tadqiq yo'nalishi uch yirik omilga tayanadi[4]. Bulardan kelib chiqib, B.Qosimovning biografik tadqiq yo'nalishi ham quyidagi omillardan iboratligini ko'rsatish mumkin:

1) jadid adabiyotini o'rganishda, avvalo, mumtoz adabiyot an'analari va ma'rifatchilik adabiyoti vakillari bo'lgan Muqimiy, Zavqiy, Furqat, Anbar Otin, Avaz O'tar kabi ijodkorlar boshlab bergan milliy uyg'onish davrining ijtimoiy-madaniy qiyofasidan kelib chiqadigan shaxs konsepsiyasi;

2) olim yashagan davr jamiyatidagi (sotsializm, kommunizm, shaxsga sig'inish kabi) ijtimoiy-siyosiy, madaniy-tarixiy, falsafiy, psixologik, ilmiy-adabiy qarashlar;

3) B. Qosimov shaxsiyati, ijodiy, ilmiy, ijtimoiy faoliyatidagi o'ziga xoslik.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, B.Qosimov uslubini belgilashda biografik talqin anchayin samarali kechgan degan xulosaga kelishimiz mumkin. Ma'lumki, biografik

yondashuvda shoir va yozuvchilarning ruhiy olami, shaxsiyatiga xos jihatlar uning bitiklarida qanday aks etgani hisobga olinadi. Begali Qosimovning "Mirmuhsin Shermuhammedov", "Izlay-izlay topganim", "Salom, kelajak", "Abdulla Avloniy", "Isyonkor qalb", "Maslakdoshlar", "Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik, "Ismoilbek Gaspirali" singari tadqiqotlarida biografik metodning ilmiy-nazariy prinsiplariga amal qilingan va biografik yondashuv imkoniyatlari to'raligicha namoyon etilgan. Jadid adabiyotini o'rganishda materiallarning yangiligi, ilmiy jamoatchilikka noma'lum bo'lib kelayotgan bir qancha adiblarning tarjimai hollari va ularning asarlari haqidagi ilmiy dalillarni olimning tadqiqotlarida ko'plab topish mumkin. Sent-Buyov yozadi: "Adabiy tanqid sohasida va adabiyot tarixida buyuk odamlar biografiyasi kabi yurakka yaqin, go'zalroq, ibratliroq narsa kamdan-kam uchraydi"[5]. Demak, biograik ma'lumotlardan foydalanish muallif hayot yo'lining shunchaki bayoni emas, uning shaxsiyatini yaxshiroq bilish va bu orqali uning yozganlarini teranroq tushunish uchun zarurdir. Tadqiqotchi ijodkor "ruhiyatiga kirishi", "uni turli qirralarini ko'rsata bilishi" uchun adib ruhiyatidagi qirralarni yuzaga keltirgan omillardan xabardor bo'lishi kerak. B.Qosimov jadid namoyandalarning biografiyasini o'rganishda ana shuni ko'zda tutadi. Adabiyotshunos olim "Maslakdoshlar" kitobida Behbudiy, Ajziy hamda Fitrat tarjimai holini yoritir ekan, har bir ijodkorning hayot yo'lidagi turli holatlarni sinchkovlik bilan tadqiq qiladi. Hayotiy faktlarni asosli dalillar bilan keltiradi. Jadid adiblari ijodiga biografik yondashish orqali ularning shaxsiy hayot yo'li, ruhiy kechinmalari, ichki olamidagi o'ziga xoslik orqali ijodidagi o'zgachalik sababi ko'rsatib beriladi.

Biografik metoddan foydalanishning yana bir o'ziga xosligi unda falsafiy-badiiy talqinning universal mohiyat kasb etishidir. Har qanday umuminsoniy voqelikdan falsafiy xulosalar yasashga moyillik jadid adabiyoti vakillariga ham xos bo'lib, ayniqsa, Fitrat, Behbudiy, Avloniy haqidagi tadqiqotlarida olimning falsafiy mushohadalari hayot haqiqati ijodkor dunyoqarashi va hayot yo'li bilan bog'liq holda namoyon etilgan. Jumladan, Fitratning "Shaytonning tangriga isyon" dramatik dostonini tahlil qilishda ayrim tadqiqotchilarning fikrlariga qarshi chiqadi. Olim mazkur dramaning ateistik yo'nalishda emas, aksincha, dinsizlik, imsonsizlik, e'tiqodsizlikka qarshi bitilgan asar ekanini adibning hayoti ham, faoliyatidagi muhim o'rinlar yordamida isbotlaydi.

Olim biografik talqin asnosida Fitrat shaxsiyatiga ko'proq e'tibor qaratib, tadqiq obyektining shaxsiyati orqali uning ijod psixologiyasini yorqin ifodalab beradi. B.Qosimov Fitrat shaxsiyatidagi xalqqa, millatga bo'lgan kuyunchak munosabati, milliy qadriyatlar, diniy e'tiqod kuchi hamda insoniy jasorati singari nuqtalarga urg'u berib, dramadagi yetakchi g'oyani kashf etadi. Asar voqeasiga Shaytonning Tangri farmoniga itoat etmasdan, uning dargohidan quvilishi haqidagi mashhur rivoyat asos qilib olinganiga tayanib, olim asosiy fikr inqilobga qaratilganini urg'ulaydi. Asardagi bosh g'oya tarix va taqdir ekani, islom va falsafaning bog'liqligi Fitrat asarlaridagi timsollarning mazmun-mohiyati sirdan ko'ringaniga nisbatan ancha keng ekanini ta'kidlaydi. Olimning fikricha: "birligi bo'lmagan tufayli ichdan bir-birini yeb bitirgan xalqning yo'lsiz-boshsiz qolishi, jaholatning shiddatga minishi, el-yurtning istilochilar oyog'i ostida toptalishi, nihoyat, yana bir yangi e'tiqod-dinsizlik e'tiqodining kirib kelishi, tenglik niqobi ostida muayyan guruhlar tekinox'rligining qonunlashtirilishi – hammasi tarix, taqdir"[6]. Bunday falsafiy qarashlar Fitratning "Arslon" dramasi tahlilida ham uchraydi. Olim ijodkor mahoratiga baho berar ekan, bir qarashda oddiygina qishloqi bir yigit – haqsizlikka uchragan Arslon qiyofasida, ya'ni Buxoro xonligida yashagan sodda

dehqonlar hayoti misolida jamiyatdagi adolatsizlik uchun kurashgan qahramon qiyofasini yaratganligini ko'rsatib beradi.

Olim Abdurauf Fitratning badiiy-estetik konsepsiyasini kuzatish davomida uni katta-kichik har bir masalaga imon-e'tiqod nuqtai nazaridan yondashgan adib sifatida baholaydi. "Maslakdosh" asarida jadid adiblari ijodxonasiga chuqur kirib borgan hamda ularning biografiyasiga oid kamyob ma'lumotlardan foydalanib, har biriga xos qator xususiyatlarni tahlillar bilan asoslab beradiki, undagi qarashlarni inkor qilib bo'lmaydi.

Biografik metod tadqiqotchining ijtimoiy-falsafiy tafakkuri teran, faylasuf bo'lishini taqozo etadi. Begali Qosimovning jadidshunoslik borasidagi bitiklari uning ulkan adabiyotshunos ekanligi bilan bir qatorda yetuk faylasuf, bilimdon tarixchi ekanini namoyon qiladi.

B.Qosimov jadidlar ijodini talqin etishda mustaqillik-kacha yaratgan tadqiqotlarida ham hayot haqiqatiga tayanishga harakat qilib keldi. Ularning asarlariga "inqilobiy adabiyot" sifatida yondashgan bo'lsa ham, jadidlarning asl tilagi, ifoda etmoqchi bo'lgan hurlik g'oyalari teran mushohada etdi. Olimning ilmiy faoliyatining istiqloqligacha bo'lgan davrida yaratilgan tadqiqotlarida davr mafkurasining ta'siri seziladi, albatta. B.Qosimov ilmiy tadqiqotlarida tizimli metodologik asos va tadqiqotchi fenomenini jadid adabiyoti taraqqiyoti tadrijini ko'rsatish borasida to'liq uyg'unlashadi. Biografik talqin nuqtai nazaridan Qosimovning tadqiqotlarini quyidagi ikki guruhga bo'lish mumkin, deb hisoblaymiz:

1. Ijodkor shaxsiyatini ochish bosh omil bo'lgan tadqiqotlar: "Inqilobiy she'riyat sahifalari", "Ma'rifat darg'alari", "Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik", "Salom, kelajak" va b.

2. Adabiy portret janridagi kabi dalillarga tayanish, hujjatlilik yetakchi bo'lgan tadqiqotlar: "Mirmuhsin Shermuhammedov", "Abdulla Avloniy", "Ismoilbek Gaspirali" "Isyonkor qalb", "Maslakdoshlar" va b.

"Sotsiologik metodda ijtimoiylik, biografik metodda avtor shaxsiyati ustunlik qilsa, struktural metodda asosiy e'tibor asarning nisbatan mustaqilligi va ichki analizga qaratiladi. Shu bois adabiyotshunosligida "immanent analiz", "mikroanaliz", "matn talqini", "semiotik tahlil" singari tushunchalar bevosita badiiy asarning ichki imkoniyatlarini namoyon qilish jarayonida qo'llanadi.

Ma'lumki, olim ilmiy-ijodiy umrining ancha katta qismi sovet davriga to'g'ri kelganligi boisidan ham ko'plab tahlillarda "shaklan milliy, mazmunan sotsialistik" mafkura bilan hisoblashgan holda ijtimoiylikka alohida e'tibor qaratishga majbur bo'lgan. Natijada ayrim hollarda mafkura talablarining ustuvor bo'lib qolishiga olib kelgan.

"Sotsiologik metod adabiyotshunoslikda juda keng qo'llanadigan ilmiy tadqiqot usullaridan biridir. Bu metod negizida badiiy adabiyotga ijtimoiy hodisa sifatida qarash yetakchilik qiladi. Adabiyotni bu metod vositasida tadqiq etishda, asosan, jamiyatdagi ijtimoiy hodisalarni, madaniy muhit, adabiy-tarixiy shart-sharoitni inobatga olish hollari muhim sanaladi"[7],- deb yozadi adabiyotshunos B. Karimov.

Ijtimoiy sotsiologik talqin munaqqid B.Qosimovning ko'plab ilmiy ishlarida, xususan, "Izlay-izlay topganim" asarida yetakchilik qiladi. "Izlay-izlay topganim" asarida poeziya jadid adabiyotining yetakchi janri ekani va bunga ijtimoiy sabablar borligini alohida e'tirof etadi. Olim Avloniy, Hamza, Mirmuhsin kabi ijodkorlarning asarlarida millatning ozodligi, hurriyat g'oyalari aks ettirilib milliy adabiyotga yangicha mazmun kirganligi hamda bularning bosh omili ijtimoiy-tarixiy sharoit ekanligini qayd etadi. Munaqqid adabiyotni jamiyatdan ayro tasavvur qilmaydi va uning ijtimoiy tabiatiga alohida e'tibor qaratadi. B.Qosimov mazkur adabiy hodisa zamiridagi mazmuni, tarixiy haqiqatni idrok etadi,

shuning uchun ham Dukchi eshon turkumidagi she'rlarni qayta ko'rib chiqish kerakligi haqidagi taklifni ilgari suradi.

Adabiyotshunos olim Begali Qosimovning ilmiy faoliyati jadidshunoslik taraqqiyotini yangi bosqichga olib chiqadigan ilmiy-nazariy yangiliklar kiritganligi bilan ahamiyatlidir. Xususan, Gasprinskiy, Mirmuhsin, Siddiqiy Ajziy, Avloniy, Behbudiy, Fitrat kabilar tarjimayi holidayi noaniqliklarga javob berishda ijodkorlar yashagan davr va hayot yo'li, adabiy muhit, ijtimoiy vaziyatlarni obyektiv o'rganish orqali ularning ma'naviy dunyosiga kirib borish kabi masalalarga jiddiy e'tibor qaratadi. Chunki XX asr boshlarida ijod qilgan adiblarning hayot va ijod yo'li talqini murakkab hamda ziddiyatlarga boy edi. O'sha davrga tegishli tarixiy hujjatlar tadqiq va talqinida chalkashliklar, voqelikni mafkurabop yo'sinda yoritish va izohlash kabi holatlarga yo'l qo'yilgan edi. B.Qosimov tadqiqotlari esa hamisha ana shunday "vaziyatga moslashish" unsuridan holi edi deb bo'lmaydi. Ba'zan olimning istiqloldan ilgari yozilgan tadqiqotlarida ham davr kayfiyatiga monand mulohazalar ko'zga tashlanadi. Jumladan, munaqqid "Abdulla Avloniy" kitobida Avloniy she'rlari haqida yozar ekan, bu she'rlardagi bosh g'oya ijtimoiy-siyosiy mazmundagi she'riyat sifatida baholanib, "Ko'klam keldi", "Tovush" kabi she'rlari sotsialistik mehnat mavzusiga bag'ishlangani, "bu katta hodisaning ahamiyati zo'r badiiy mahorat bilan ifoda qilingani, she'rda sotsializmning tantanali odimi, oktyabrning hayotbaxsh ruhi sezilib turadi...Avloniy iste'dodi va kush-quvvati imkon bergan darajada revolyutsiya ishi uchun xizmat qildi,[8]" - deya qayd etadi. Badiiy adabiyotni ijtimoiy-siyosiy omillarga bog'lash sotsiologik metodning asosiy xususiyatlaridan biri bo'lib, B.Qosimov ham Avloniyning ayrim she'rlarini aynan inqilob yillarida yozilganlarida o'sha davr faoliyatining yorqin aks etgani, "mehnatkash Turkistonni hur bo'lib yashash"ga, "bir bo'lib yashashga" undovchi she'rlarini tahlil qilar ekan, "hurriyat Turkistonni bo'lgani, endi kishilarni farovon Turkiston uchun mehat qilishga" chaqiriq ruhidagi she'r sifatida talqin qiladi.

Begali Qosimov "Haqiqat g'alaba qildi. Proletariat g'olib chiqdi, o'z diktaturasini o'rnatdi. Hayot adabiyot oldiga yangi vazifalarni - sotsializm qurish, xotin-qizlarning amalda tengligiga erishish, savodsizlikni tugatish, ya'ni madaniy revolyutsiyani amalga oshirish uchun kurash olib borish vazifasini qo'ydi" - deya Avloniy buni anglaganligini uning ijodida xotin-qizlar ozodligi mavzusi ko'rinda boshlaganligini ta'kidlaydi[9]. Demak, har bir davrda bo'lganidek, mafkuraviy baho berishlar olim ijodini ham chetlab o'tmagan.

Istiqlol yillarida yozilgan tadqiqotlarida esa B.Qosimov Avloniy she'riyatiga ham milliy istiqlol mafkurasi nuqtayi nazaridan yondashib tahlil qiladiki, bu o'rinda shoirni biz chin millatparvar, elparvar jadid qiyofasida ko'ramiz. Jumladan, uning "Milliy uyg'onish..." to'plamiga kirgan she'rlari tahlilida "shoir, garchi odamlar munosabatida yovvoyi tabiatning shafqatsiz qonunlariga xos xususiyatlar ko'rsa-da, ularning bir kunmasbir kun mehr-umuhabbatga aylanishiga, Turkistonning esa ozod va obod bo'lishiga astoydil ishonadi.

Garchi man ma'yusu purg'am millatim ahvolidan, Qat' ummid aylamam ta'mai istiqbolidan, - deb boshlanar edi shoirning«Istiqboldan orzularim» she'ri..[10]

Xulosa qilib aytganda, Begali Qosimovning tadqiqotlari XX asr adabiyotini o'rganish borasidagi ko'plab izlanishlarga yo'l ochadi va yangi-yangi tadqiqotlar uchun ilmiy mamba bo'lib xizmat qiladi.

Olim har bir obyektini fundamental nazariy qarashlar negizida nuqtadonlik bilan tekshiradi. Begali Qosimov tadqiqotlarida qiyosiy-tarixiy, sotsiologik tahlil metodlari qatorida germenektivik, psixologik, biografik yondashuv ham

faol ekanligi kuzatiladi. Olim tadqiqotlaridagi biografik metoddan foydalanar ekan, ijodkor biografiyasiga shunchaki ma'lumotlar yig'masi sifatida qaramaydi, balki asarlari mohiyatini ochishga xizmat qiladigan bir butun tizim tarzida yondashadi.

Olim har jihatdan fundamental asar hisoblangan "Izlay-izlay topganim" monografiyasida hali ilm ahliga tanish bo'lmagan Xurshid, Fikriy, Siddiqiy Hondayliqiy, Kamiy, Xislat, Miskin, Tavallo, Kotib, Zarifqori Toshkandiy, Ahqar,

Shoiq, Mirmulla, Abdulla Badriy kabi 82 nafar ijodkor nomini keltirib, adabiyot ahliga tanishtiradi va ularning adabiy faoliyatini talqin etish kerakligini ta'kidlaydi.

Takliflar. B.Qosimov tadqiqotlari qarashlarning originalligi, ma'lumotlarning ishonchligi, tahlilning teranligi bilan jahon jadidshunosligi taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Olim tadqiqotlarining ko'lamdorligi va ilmiy salmog'iga ko'ra o'ziga xos jadidshunoslik maktabini yaratgan yirik adabiyotshunos sifatida baholash lozim.

ADABIYOTLAR

1. <https://proza.ru/2011/05/07/1415>
2. Расулов А. Танқид, талқин, баҳолаш. – Тошкент: Фан, 2006. – Б.
3. <http://elibrary.ru/item.as>
4. Қосимов Б. Маслақдошлар.– Тошкент: Шарқ, 1994. – Б. 52.
5. Hasanov Sh. Adabiyotshunoslik metodologiyasi. – SamDU, Samarqand – 2021.
6. Сент-Бёв Ш.Пьер Корнель/ В кн.: Литературные портреты. – М.: 1970, - С.47.
7. Қосимов Б. Маслақдошлар.– Тошкент: Шарқ, 1994, Б-130.
8. Karimov B. Adabiyotshunoslik metodologiyasi. – Toshkent: MUMTOZ-SO'Z, 2008. – B. 27, 53.
9. Қосимов Б. Абдулла Авлоний. – Тошкент: Ўқитувчи, 1979, 1979. – Б. 53, 54.
10. Қосимов Б. ва бошқалар. Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти. – Тошкент: Маънавият, 2004. – Б. 190.